

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

**De vraag "teruggaan of blijven" virtualiseert: een commentaar op Teruggaan of blijven?
Gezinshereniging en retourmigratie van Turken en Marokkanen**

Latten, J.J.

Published in:
Demos

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Latten, J. J. (2009). De vraag "teruggaan of blijven" virtualiseert: een commentaar op Teruggaan of blijven? Gezinshereniging en retourmigratie van Turken en Marokkanen. *Demos*, 25(10), 14-15.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Teruggaan of blijven

JAN J. LATTEN

Gezinshereniging en retourmigratie van Turken en Marokkanen

De Turkse en Marokkaanse gemeenschap in Nederland blijft groeien. Vooral het aantal Marokkanen stijgt fors door relatief grote immigratie en een hoge natuurlijke aanwas. De groeicijfers over 1985 en 1986 doen vermoeden dat begin 1987 circa 160.000 Turken en 123.000 Marokkanen in Nederland zullen wonen. De laatste prognose (1984) van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) voor het jaar 1990 – 113.000 Marokkanen en 162.000 Turken – is door de Marokkanen dus reeds in 1986 gepasseerd. Ondanks de wens om terug te keren naar hun vaderland zullen veel bejaarde immigranten na pensionering in Nederland blijven.

Uit het Leefsituatie-onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), dat in 1984 is gehouden onder Turken en Marokkanen, blijkt dat in het bijzonder de groep Marokkanen nog sterk in omvang toeneemt. Bovendien valt daaruit de conclusie te trekken dat in de toekomst vele bejaarde hoofden van huishoudens in Nederland zullen blijven wonen, ook wanneer financieel gezien daartoe geen aanleiding meer bestaat (AOW). Dit vanwege het verblijf van hun kinderen in ons land.

Gezinshereniging

Hoewel vaak wordt vernomen dat de gezinshereniging van allochtonen vrijwel is voltooid, kan waarneming van uitsluitend de huishoudenssituatie in Nederland hiervan een vertekend beeld geven. Zo kan een Turks of Marokkaans huishouden in Nederland bestaan uit een echtpaar met kinderen en de indruk geven een volledig herenigd gezin te zijn. In werkelijkheid kan het gezin echter geografisch gescheiden zijn doordat bijvoorbeeld een van de kinderen in het herkomstland verblijft. Misschien is dit kind voorlopig achter gebleven of teruggekeerd vanwege een opleiding of huwelijk. De omvang van dergelijke geografische scheidingen van gezinnen over twee landen is in een CBS/SCP-publicatie uitgebreid beschreven. Bij die beschrijving werd ook gezien of thans gehuwde gezinshoofden al bij hun immigratie gehuwd waren: Turken blijken in verhouding meer dan Marokkanen gehuwd te zijn geïmmigreerd (67 procent versus 59 procent). Dat betekent dat Turkse gezinnen zich gemiddeld in een latere gezinsfase bevinden dan Marokkaanse. Dit kan weer gevolgen hebben voor de actuele geografische scheiding van gezinnen.

De reden om te vragen naar de burgerlijke staat bij immigratie was het vermoeden dat de huidige gezinshoofden bij immigratie wellicht niet alleen verschilden qua leeftijd maar ook qua burgerlijke staat (ongehuwd geïmmigreerden kwamen op jongere leeftijd). Dit is van belang omdat zowel door het jong-zijn als door het ongehuwd-zijn de migrant zich vermoedelijk meer open zal stellen jegens aanpassing aan de Nederlandse samenleving. Deze andere, open houding zal zich uiteraard ook kunnen uiten in de mate van hereniging met echtgenote en kinderen. Op basis van deze gedachte is de spreiding van gezinnen nagegaan voor zowel Turkse als Marokkaanse gezinshoofden. Gehuwde gezinshoofden die eertijds ongehuwd immigreerden, blijken in 1984 vrijwel allemaal hun echtgenote in Nederland te hebben. Voor de Marokkanen (95 procent) geldt dit nog wat sterker dan voor de Turken (89 procent). Ook hebben vrijwel alle ongehuwd geïmmigreerden met thans een echtgenote in Nederland al hun nog levende kinderen in ons land. De gemiddelde aantallen kinderen in het herkomstland van ongehuwd geïmmigreerde gezinshoofden zijn dan ook vrij gering. De si-

Foto: Wim de Jonge

tuatie voor de gehuwd geïmmigreerden is daarentegen aanmerkelijk anders. Anno 1984 blijkt nog 19 procent van de Turkse en 29 procent van de Marokkaanse gezinshoofden zonder hun echtgenote in Nederland te leven. Over het algemeen hebben zij ook alle of enkele van hun kinderen in het herkomstland. Van alle gehuwd geïmmigreerde Turken die wel met hun echtgenote in Nederland leven, heeft een kwart – en van de Marokkanen een derde – kinderen in het herkomstland. Kortom, de gezinshereniging is toch nog vrij onvolledig onder de gezinshoofden die al gehuwd waren toen ze immigreerden, ook al leven ze nu met hun echtgenote in Nederland. Bovendien is deze onvolledigheid groter bij de Marokkanen dan bij de Turken. Over alle gehuwd geïmmigreerde gezinshoofden gerekend hebben de Turken, ongeacht of hun echtgenote al dan niet in Nederland verblijft, gemiddeld 1,0 kind in Turkije en de Marokkanen 2,0 kinderen in Marokko.

Verder blijkt dat kinderen in Marokko van Marokkanen in Nederland in het algemeen niet eerder in ons land hebben gewoond. Voor de Turkse kinderen in Turkije is dat vaak juist wel het geval. Remigratie van kinderen komt dus onder Turken meer voor. Marokkaanse kinderen in Marokko zijn daadwerkelijke achterblijvers.

De kans op terugkeer

Wat betekent de aanwezigheid van kinderen in Nederland of in het herkomstland nu voor de kans dat hun ouders ook in ons land zullen blijven? In het algemeen wordt er vanuit gegaan dat de (arbeids)migratie plaats vond op grond van financiële overwegingen. Zodra een immigrant 65 wordt en recht krijgt op een AOW-uitkering zou de financiële noodzaak van vestiging kunnen vervallen. Een AOW-uitkering is immers exporteerbaar. Aangezien de meeste immigranten te kennen geven te zijner tijd te willen terugkeren, zou men zich kunnen voorstellen dat veel AOW-ers zullen remigreren.

Naast de economische band met Nederland zijn echter ook emotionele bindingen van belang, bijvoorbeeld met de kinderen. Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat de relatie tussen de emotionele bindingen en de wens om terug te keren verschilt voor Turken en Marokkanen.

Allereerst de Turken. Een situatie met kinderen in Turkije vergroot de terugkeerwens; aanwezigheid van kinderen in Nederland remt dit verlangen af. Van de onderzochte bindingskenmerken (verblijfsland echtgenote, verblijfsland kinderen, bezit onroerend goed in Turkije, leeftijd van het gezinshoofd, verblijfsduur van het gezinshoofd, huur/koop-

woning in Nederland) heeft het verblijfsland van de kinderen een overheersende invloed op de wens om terug te keren. Turken met kinderen in Turkije zullen dan ook met grotere waarschijnlijkheid terugkeren dan hun landgenoten die alle kinderen in Nederland hebben. Remigratie met achterlating van de zelfstandig geworden kinderen zal een moeilijke keuze blijken te zijn. Van circa een van elke tien gehuwde Turkse gezinshoofden wonen alle kinderen in Turkije. Deze groep zal vrij gemakkelijk remigreren wanneer ze recht krijgt op een AOW-uitkering. De grootste groep (circa twee van elke drie in Nederland wonende Turkse gezinshoofden) heeft momenteel echter alle kinderen hier. Zij zullen naar verwachting in mindere mate kiezen voor remigratie.

In tegenstelling tot de situatie bij de Turken was het verblijfsland van de kinderen bij de Marokkanen anno 1984 nauwelijks van belang voor de wens om terug te keren. Wellicht speelt hier een rol dat Marokkaanse gezinnen gemiddeld in een andere, namelijk jongere, gezinsfase en daardoor in een andere fase van de migratiegeschiedenis verkeren dan de Turken. Kinderen in Marokko worden door hun vaders daarom misschien overwegend gezien als potentiële volgers en niet als kinderen naar wie men zou willen terugkeren.

Van de overige onderzochte kenmerken bepaalt vooral de leeftijd de mate waarin Marokkanen wensen te remigreren. Hoe ouder men is, hoe vaker men zegt te willen terugkeren. Een groot deel van deze

ouderen wordt gevormd door de gehuwd geïmmigreerden die nog steeds zonder partner in Nederland leven. De toekomst zal leren hoeveel Turkse en Marokkaanse oma's en opa's hier hun levensavond zullen doorbrengen.

De auteur schreef dit artikel op persoonlijke titel. De weergegeven opvattingen komen niet noodzakelijk overeen met die van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Dr. Latten baseerde zich op de resultaten van het in 1984 door het CBS uitgevoerde Leefsituatieonderzoek onder Turken en Marokkanen in Nederland (LSO '84).

LITERATUUR

- CBS/SCP (1984), *De leefsituatie van Turken en Marokkanen in Nederland*, deel 3, *Huishoudens en migratie*.
- Hoorn, F. van (1986), Spreidingsbeleid en integratie van Mediterraneanen. In: *Intermediair*, 22, 8, pp. 49-55.
- Latten, J.J. (1987), Terugkeerwens Turken en Marokkanen. In: *CBS, SCK 1987 no. 1*.
- Praag, C.S. van (1985), Retourmigratie van buitenlanders. Levensavond in het ochtendland. In: *Intermediair*, 21, 47, pp. 47-51.

Dr. J.J. Latten was destijds werkzaam bij de Hoofdafdeling Sociaal Culturele Statistieken van het CBS te Heerlen

Commentaar 2009

De vraag *Teruggaan of blijven* virtualiseert

JAN J. LATTEN

Foto: Wim de Jonge

demodata

DE CIJFERS VANTOEN

Het aantal suicides (zelfdodingen) in Nederland neemt fors toe. Sedert 1950 is er zelfs sprake van een verdubbeling van 8,4 per 100.000 van de bevolking van 15 jaar en ouder naar 16,6 in 1984. In absolute zin steeg het aantal suicides in de genoemde leeftijdsgroep van 601 in 1950 tot 1.892 in 1984. Bij deze cijfers dient overigens wel bedacht te worden dat er naar alle waarschijnlijkheid sprake is van onderregistratie: bijvoorbeeld bij verdrinkingen en verkeersongevallen is vaak moeilijk vast te stellen of het een ongeval dan wel zelfdoding betreft. Bij twijfel over de doodsoorzaak wordt in ons land een andere oorzaak dan suicide (bijvoorbeeld 'doodsoorzaak onbekend') genoteerd (DEMOS 2° jaargang, nr. 3, 1986).

14

In 1986 gaven veel nog jonge Marokkaanse en Turkse mannen/immigranten te kennen dat ze ooit terug wilden keren naar hun roots. Uit mijn onderzoek van toen bleek dat overkomst van kinderen dit verlangen afremde. Op grond van de opkomende gezinsherenigingen in de jaren zeventig was dus al te verwachten dat terugkeer zou worden uitgesteld tot een latere fase in het leven. Evenzogoed zou een beslissing dan echter weer moeilijk worden omdat de betrokkenen zich immers ook aan volwassen kinderen in Nederland gebonden voelen. De twijfel bleek voor velen permanent te worden, uitgedrukt in thema's als heimwee, identiteitscrisis en de bereidheid tot integratie. De tijdgeest vraagt na 40 jaar twijfel steeds explicieter aan immigranten en hun nakomelingen om te kiezen voor Nederland.

Individuele en collectieve twijfel

Aan het begin van de grote migratiegolf over-

heerste de gedachte dat arbeidsmigranten tijdelijk zouden blijven. Voor velen werden enkele jaren meer jaren. De jaren zeventig werden voor de blijvers de jaren van eenzaamheid en twijfel. Wat te doen: teruggaan of tijdelijk toch vrouw en kinderen hiernaartoe halen? De samenleving was bereid te helpen. Kinderen zouden door de tijdelijke fase heen worden geholpen door op school ook Turks en Marokkaans te leren, ook als ze in Nederland waren geboren. De jaren tachtig werden de jaren van *gezinshereniging*. Het beleid bleef uitgaan van tijdelijk verblijf. Daarna volgden de jaren negentig: voor de tweede generatie jonge mensen bleek afstand geen bezwaar voor hun liefde: ze gingen hun partners halen in de dorpen van herkomst.

In wezen werden daarmee door de tweede generatie de banden met het herkomstland opnieuw verstevigd en uitgebreid via nieuwe familieverbintenissen, nieuwe emotionele banden: de fase van *gezinsvorming*. Dat veroorzaakte een verscherping van het integratieprobleem. Er kwam een nieuwe golf van volwassen immigranten die niet op de Nederlandse samenleving was voorbereid. Hun kinderen bleken op school vaak al te starten met een achterstand, die ze niet inhaalden, en continueerden de sociale afstand tussen bevolkingsgroepen. Twijfel over teruggaan of blijven kan zo worden overgeërfd naar een volgende generatie. Ook de tweede generatie blijft zo met het ene been in het ene land en met het andere in Nederland staan. Sinds het begin van dit millennium werden daarom eisen voor gezinsvorming aangescherpt. Het doel is expliciet: huwelijksmigratie beperken. Het komt erop neer dat drempels

worden opgeworpen om telkens weer nieuwe familiebanden met het herkomstland aan te knopen.

Familie en sociale context in onderzoek

In mijn onderzoek in de jaren tachtig kon, een van de eerste keren, rekening worden gehouden met het bestaan van bilaterale familiebanden. Aandacht voor familiebanden was toen zeldzaam in demografisch onderzoek, ook nog lang daarna. Het was de tijd van toenemende individualisering. In het algemeen golden in onderzoek individuele achtergrondkenmerken als opleiding, inkomen en urbanisatiegraad als belangrijke verklarende factoren. Denken dat demografisch of sociaal gedrag bleef bestaan door overdracht van ouders op kinderen, imitatiegedrag, paste eigenlijk niet in de tijdgeest, hoewel onderzoek telkens het tegendeel liet zien. Biologische factoren een rol toedichten bij het ontstaan van criminaliteit was zeker not done, getuige de affaire Buikhuisen, wiens onderzoeksplannen in de jaren zeventig grote weerstand opriepen. In dat perspectief had ook de aandacht voor familie in sociaal-wetenschappelijk onderzoek niet de hoogste prioriteit. In deze eeuw zien we dat de aandacht in sociaaldemografisch onderzoek zich weer richt op familieverbanden. Dat heeft ook te maken met het beschikbaar komen van nieuwe geïntegreerde databestanden. Er zijn inmiddels twee waves van de Netherlands Kinship Panel Study (NKPS), waarin informatie is verzameld over individuen, veel verschillende familierelaties, en over families als geheel. Ook het Sociaal Statistisch Bestand van het CBS levert mogelijkheden om familiebanden in onderzoek te betrekken. Zo is er onderzoek op het CBS naar verhuisgedrag van kinderen in relatie tot het woonadres van ouders (Michielin, Mulder & Zorlu, 2008), en naar de vraag in hoeverre autochtonen en allochtonen minder vaak de stad verlaten als ze familie in de buurt hebben wonen (Zorlu, 2009). Nieuw is de koppeling tussen de NKPS en het SSB, zodat NKPS-respondenten door de tijd kunnen worden gevolgd en extra informatie kan worden toegevoegd.

Met andere woorden, opnieuw wordt zichtbaar gemaakt dat familiebanden er toe doen en of men bereid is fysieke afstanden tussen woonplekken te verminderen om dicht bij elkaar te zijn. Als we inzoomen op onderzoek onder allochtonen: uit onderzoek naar verhuisgedrag blijkt dat sommige allochtonen weer terug willen naar buurten met hogere concentraties allochtonen of naar buurten waar ouders wonen. Zo gezien is het thema *teruggaan of blijven* zelfs te plaatsen op laagregionaal schaalniveau.

Virtualisering van plaats

Familiebanden en woonplaatskeuze zijn in onderzoek terug van weggeweest. Wel is de wereld sinds eind jaren negentig in rap tempo veranderd. Internet is er gekomen en satellietverbindingen. Dat heeft zeer veel veranderd: sites als Maroc.nl, Couscous.nl, Rifmusic.8m.com, Turknieuws.nl maken het mogelijk dat je vanuit je stoel zowel *hier* als *daar* kunt zijn. Je familie in Marokko kun je eventueel gemakkelijker spreken dan je burens in Slotervaart. Er ontstaan gemeenschappen die grenzen overstijgen. Dat geldt

Marokko

Foto: lh4.ggpht.com

voor iedereen. De wereld wordt door internet bovendien meer een wereld van *lichte gemeenschappen* die met elkaar zijn verbonden door taal, overtuigingen of lidmaatschappen. Daarmee verbleken oude verbanden. De angst: wat verbindt mensen die bij elkaar wonen? Het is in wezen het vraagstuk van sociale cohesie dat aan de orde is. Misschien dat ook daarom familiebanden weer meer belangstelling krijgen?

De opkomst van virtuele gemeenschappen betekent ook dat identiteit niet meer altijd in een fysieke context wordt gevormd. De betekenis van plaats, van het *hier* en *daar*, kalft in die zin af. Wonen in New York of Amsterdam, in Den Haag of Fez wordt minder belangrijk dan inzichten delen. Voor nieuwe generaties kan virtuele verbondenheid sterker worden dan die met een plek. Zo gezien krijgt de vraag *teruggaan of blijven* in de toekomst ook een andere lading. Je kunt immers virtueel tegelijkertijd op meerdere plekken zijn. Velen hebben ook bilaterale familiebanden. Familie zal belangrijk blijven naast virtuele gemeenschappen. Soms ga je ook terug naar familie. Zelfs boemerangkids zijn door het CBS in beeld gebracht. De vraag *teruggaan of blijven* zal de komende jaren steeds meer evolueren naar het sociale aspect: kiezen voor binding met het land van geboorte of met het land van de ouders. Dat is wat we in wezen al zien gebeuren. De nadruk in het integratiedebat ligt nu immers op *kiezen voor Nederland*, en dan vooral in houding. Het gaat om *bonding*, het is een vervolg op de virtualisering die de samenleving als geheel raakt. Lichte gemeenschappen, identiteit en verbondenheid, ook aan familie, worden in het algemeen belangrijker aspecten dan vroeger. Dat je als kind van een immigrant dan met de ene voet in het ene land en met de andere voet in het andere staat is niet erg. Dat doen zovelen. Ook autochtonen die een appartement in Amsterdam dichtbij hun kinderen combineren met een vakantiehuis in de Ardèche.

LITERATUUR:

- Zorlu, A. (2009), Ethnic differences in spatial mobility: The impact of family ties. *Population, Space and Place*, 15(4), pp. 323-342.
- Michielin, F., C.H. Mulder en A. Zorlu, (2008), Distance to parents and geographical mobility. *Population, Space and Place*, 14, pp. 327-345.

Prof. dr. J.J. Latten is hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam en verbonden aan het Centraal Bureau voor de Statistiek

demodata

DE CIJFERS VANTOEN

De val van Antwerpen in 1585, nu 400 jaar geleden, was oorzaak van een grote stroom vluchtelingen vanuit de Zuidelijke Nederlanden naar de Republiek der Nederlanden en andere landen in West-Europa. Zuid-Nederlanders vestigden zich in de periode rond 1585 met name in de steden in het Westen van ons land. De eerste immigratiegolf die in de periode 1577 tot 1589 haar hoogtepunt bereikte wordt veelal gekoppeld aan de val van Antwerpen. Deze emigratie vanuit de Zuidelijke Nederlanden was een sterk door religieuze motieven gedomineerde volksbeweging. (...) Tezelfdertijd waren de gunstige economische omstandigheden in de Republiek een duidelijke 'pull-factor'. Tussen begin 1585 en mei 1586 trokken van de 80.000 inwoners van Antwerpen er 21.000 weg en in de daaropvolgende 3,5 jaar nog eens 17.000! In Brugge, Gent, Nieuwpoort, Oostende en Duinkerken was de situatie niet anders. De totale emigratie in de jaren 1540-1630 naar de Republiek wordt geschat op 150.000, waarvan een 35.000 via Engeland en Duitsland het land binnenkwamen. Dat zou betekenen dat rond 1622 de Zuid-Nederlanders zo'n tien procent van de bevolking van de Republiek vormden. De meerderheid van deze immigranten kwam in de grote steden terecht: Amsterdam, waar de 35.000 migranten een derde van de totale bevolking vormden, Haarlem, waar het met 20.000 migranten om 51 procent van de bevolking ging, Leiden (30.000: twee derde van de bevolking!) en Middelburg (25.000, eveneens twee derde deel) waren daarvan het belangrijkste. (DEMOS 1ste jaargang, nr.10, 1985).